

על קריאת שמע וגילוי הקץ בברכת יעקב

"וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל בְּנָיו וַיֹּאמֶר הֲאִסְפוּ וְאֶגִּידָה לָכֶם אֵת אֲשֶׁר יִקְרָא אֶתְכֶם בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים: הִקְבְּצוּ וְשָׁמְעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב וְשָׁמְעוּ אֶל יִשְׂרָאֵל אֲבִיכֶם" (בראשית מט א-ב).¹

בראשית רבה צח סימן ב

"ויקרא יעקב אל בניו ... האספו ... הקבצו ..." – רבותינו אומרים: ציווה אותם על המחלוקת.² אמר להם: תהיו כולכם אסיפה אחת. זהו שכתוב: "ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וכתוב עליו ליהודה ולבני ישראל חבריו" (יחזקאל לו טז) - חברו כתיב, נעשו בני ישראל אגודה אחת, התקינו עצמכם לגאולה.³

שם, סימן ג

"הקבצו ושמעו בני יעקב ושמעו אל ישראל אביכם" - מכאן זכו ישראל לקריאת שמע. בשעה שהיה יעקב אבינו נפטר מן העולם קרא לשנים עשר בניו, אמר להם: שמעו אל ישראל שבשמים אביכם.⁴ שמא יש בלבבכם מחלוקת על הקב"ה? אמרו לו: "שמע ישראל" אבינו. כשם שאין בלבך מחלוקת על הקב"ה, כך אין בלבנו מחלוקת, אלא: "ה' אלוהינו ה' אחד". אף הוא פירש בשפתיו ואמר: "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד". רבי ברכיה ורבי חלבו בשם רבי שמואל: זהו שישראל משכימים ומעריבים בכל יום ואומרים: "שמע ישראל" אבינו ממערת המכפלה, אותו דבר שצוותנו עדיין הוא נוהג בנו - "ה' אלוהינו ה' אחד".⁵

ספרי דברים פיסקא לא

"שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד" - למה נאמר? לפי שנאמר: "דבר אל בני ישראל" (שמות כה ב), דבר אל בני אברהם דבר אל בני יצחק אין כתוב כאן, אלא דבר אל בני ישראל - זכה אבינו יעקב שיאמר דבור לבניו.⁷ לפי שהיה אבינו יעקב מפחד כל ימיו ואומר: אוי לי, שמא תצא ממני פסולת כדרך שיצאת מאבותי. אברהם יצא ממנו ישמעאל שעבד עבודה זרה ... יצחק יצא ממנו עשו, אבל אני לא תצא ממני פסולת כדרך שיצאת מאבותי ... והיה ה' לי לאלהים - שייחל שמו עלי שלא תצא ממני פסולת מתחלה עד סוף. וכן הוא אומר: "ויהי בשכן ישראל בארץ ההיא וילך ראובן וישכב את בלהה פלגש אביו וישמע ישראל" (בראשית לה כב) - כיון ששמע יעקב כן,

¹ קריאתו של יעקב לבניו לבא ולהתכנס סביב מיטתו טרם מיתתו. דברי הפתיחה שלו לפני ברכתו לבניו. עינו ואוזנו החדים של הדרשן קלטו כאן את ה"הקבצו" - את הרגע האחד של ביחד, לפני שיעקב מתייחס לכל אחד מבניו באופן אישי. וגם את "שמעו אל ישראל" וכן את "אחרית הימים". מה עוד צריך על מנת לבנות מדרש כהלכה (כאגדה)?

² כפשוטו, ציווה אותם להימנע ממחלוקת. ומדרשו (של ימינו), ציווה אותם איך להתנהג במחלוקת. הורה להם איך לקיים ריבוי דעות ואף חילוקי דעות ובכ"ז להישאר מאוחדים. וזה אולי גם הפשט בדברי חכמינו הידועים: "כל מחלוקת שהיא לשם שמיים סופה להתקיים" (מסכת אבות פרק ה) - המחלוקת תתקיים וגם תקיים את בעליה.

³ המוטו של אחדות בתוך ריבוי (והקשר לגאולה) חוזר אצל משה. ראה ספרי דברים סימן שמו, על ברכת משה: "יחד שבטי ישראל, כשהם עשויים אגודה אחת ולא כשהם עשויים אגודות אגודות". וכן ראה המשל על מקלות העץ, במדרש תנחומא (בובר) פרשת נצבים סימן ד: "בנוהג שבעולם, אם נוטל אדם אגודה של קנים, שמא יכול לשברם בבת אחת? ואילו נוטל אחת אחת, אפילו תינוק יכול ומשברם. וכן אתה מוצא שאין ישראל נגאלים עד שיהיו אגודה אחת". ואנו מבקשים לקשר את העניין עם אמירת שמע ישראל ועם אחרית הימים.

⁴ יש כאן אולי משחק עם ה"אל ישראל" שבפסוק. אל תקרי אֶל בסגול אלא אֶל- בצירי. יעקב מדבר על "אל ישראל", "אביכם שבשמים" ובניו עונים לו עליו (אליו). ראה במדרש שם בסימן ב: "ויקרא יעקב אֶל בניו - ר' יודן אמר: ויקרא יעקב לְאֵל להיות עם בניו".

⁵ משה פונה לעם ואומר להם: "שמע ישראל - ה' אלוהינו ה' אחד". כוונתו הברורה והאחת היא הייחוד והאחדות באמונה באל אחד. יעקב שקדם למשה, מצווה אותם קודם על האחדות והאיחוד ביניהם, ברמה האישית והחברתית. כל זה, עקב נסיבות ברורות. והם עונים לו: שמע ישראל אבינו, אין בלבנו מחלוקת אחד על השני וגם לא מחלוקת באמונה בה'. אחדות העם היא המאפשרת את אחדות האמונה באל אחד ואת קיום העם לאורך זמן עד אחרית הימים. החידוש הגדול של הדרשן הוא שהוא מוכן להכניס ל"שמע ישראל" שאנו אומרים בכל יום גם את המשמעות שנתן לה יעקב. היינו, לא רק האמונה הצרופה בייחוד שמו ואחדותו של הקב"ה כפי שהתכוון משה, שסוף סוף הוא שטבע את הפסוק: "שמע ישראל ה' א-להינו ה' אחד", אלא גם את המשמעות החברתית-אנושית של בני אדם שצריכים ללמוד לחיות בשלום איש עם רעהו ועדה עם חברתה, בלי מחלוקות (ראה שוב המדרש הראשון), כפי שהורה לנו יעקב. ואולי זו כוונה נוספת שצריכים להכניס לקריאת שמע שלנו, לכוון גם על המחלוקת שבינינו לבין עצמנו וכדברי המדרש: "כשם שאין בלבך מחלוקת, כך אין בלבנו מחלוקת". שמע ישראל אבינו ממערת המכפלה, אותו דבר שצוותנו עדיין הוא נוהג בנו - "ה' אלוהינו ה' אחד".

⁶ המדרש לא שואל מדוע בכלל כתוב: "שמע ישראל ה' א-להינו ה' אחד", אלא רק למה "ישראל"? במה זכה יעקב דווקא?

⁷ בכל התורה כתוב תמיד: "דבר אל בני ישראל", אומר המדרש, אין זה ייחודי לקריאת שמע. ודא עקא, למה באמת לא בני אברהם, בני יצחק (כמו שאנו אומרים, למשל, "אלהי אברהם, אלהי יצחק ואלהי יעקב"?). מכאן ממשיך המדרש בעיקר תשובות.

נזדעזע. אמר: אוי לי שמא אירע פסולת בבניי, עד שנתבשר ... מפי הקב"ה שעשה ראובן תשובה. ללמדך שהיה ראובן מתענה כל ימיו ... עד שבא משה וקבלו בתשובה, שנאמר: "יחי ראובן ואל ימות" (דברים לג ו).⁸ וכן אתה מוצא כשהיה יעקב אבינו נפטר מן העולם קרא להם לבניו והוכיחם כל אחד ואחד בפני עצמו, שנאמר: "ויקרא יעקב אל בניו, ראובן בכורי אתה, שמעון ולוי אחים, יהודה אתה יודוך אחיך" (בראשית מט א-ח). מאחר שהוכיחם כל אחד ואחד בפני עצמו, חזר וקראם כולם כאחד. אמר להם: שמא יש בלבבכם מחלוקת על מי שאמר והיה העולם? אמרו לו: שמע ישראל אבינו, כשם שאין בלבך מחלוקת, כך אין בלבנו מחלוקת על מי שאמר והיה העולם. אלא, "ה' אלהינו ה' אחד" ועל כן הוא אומר: "וישתחו ישראל על ראש המטה" (בראשית מז לא) - וכי על ראש המטה השתחווה? אלא שהודה ושבח שלא יצא ממנו פסולת. ויש אומרים וישתחו ישראל על ראש המטה, שעשה ראובן תשובה. דבר אחר, שאמר: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. אמר לו הקב"ה: יעקב, הרי שהיית מתאוה כל ימך שיהו בניך משכימים ומעריבים וקורים קריית שמע.⁹

פסחים נו עמוד א

ביקש יעקב לגלות לבניו קץ הימין ונסתלקה ממנו שכנה. אמר: שמא חס ושלום יש במיטתי פסול, כאברהם שיצא ממנו ישמעאל ואבי, יצחק, שיצא ממנו עשו? אמרו לו בניו: שמע ישראל ה' א-להינו ה' אחד. אמרו: כשם שאין בלבך אלא אחד - כך אין בלבנו אלא אחד. באותה שעה פתח יעקב אבינו ואמר: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.¹⁰

תנחומא פרשת ויחי סימן ח

"מסיר שפה לנאמנים וטעם זקנים יקח" (איוב יב) - מדבר ביצחק ויעקב ששניהם בקשו לגלות מסטורין [מסתורין] של הקב"ה. יצחק כתיב בו "ויקרא את עשו בנו הגדול" - בקש לגלות לו את הקץ והעלים הקב"ה ממנו. יעקב בקש לגלות לבניו את הקץ שנאמר: "ויקרא יעקב אל בניו"¹¹ - משל למה הדבר דומה? לעבד שהאמינו המלך כל מה שבידו. בא העבד למות, קרא לבניו לעשותן בני חורין ולומר להם היכן דיתיקי שלהן והאוני שלהן.¹² ידע המלך הדבר ועמד לו למעלה הימנו. ראהו אותו המלך [העבד ראה את המלך] והפליג את הדבר שהיה מבקש לגלות להם. התחיל מדבר העבד לבניו: בבקשה מכם, אתם עבדיו של מלך, היו מכבדין אותו כמו שהייתי אני מכבדו כל ימי. כך "ויקרא יעקב אל בניו" לגלות להן את הקץ. נגלה עליו הקב"ה אמר לו: לבניך אתה קורא ולי לא? שכן ישעיה אומר: "ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל" (ישעיה מג כב). כיון שראה אותו יעקב התחיל אומר לבניו: בבקשה מכם הוּו מכבדים להקב"ה כשם שכיבדוהו אני ואבותי, שנאמר: הא-להים אשר התהלכו אבותי לפניו.

⁸ יעקב מייחל שלא יקרה לו מה שקרה לאבותיו שהיה פסול במיתתם (במיתתם) ושכל בניו יהיו שלמים, אם לא מושלמים. ייחול זה לא התגשם ויצאה ממנו פסולת, לא רק ראובן ששכב עם בלהה, אלא גם אחים שמכרו אח והחריבו עיר ללא צורך ועוד. הם אמנם עשו תשובה, אך שים לב שמשה הוא שקבל סופית את ראובן. האם מיטתו של יעקב הייתה שלימה?

⁹ אז מה בעצם התשובה לשאלת המדרש במה זכה יעקב וישראל? הרי גם בו יש פסול! האם התשובה של ראובן היא התשובה? האם כל שאר האחים עשו באמת תשובה? ואולי היינו צריכים לתת הזדמנות לישמעאל ועשו שיעשו גם הם תשובה? (ראה המדרשים על ישמעאל שאכן עשה תשובה בחיי אברהם אביו, בראשית רבה לח יב, בבא בתרא טז ע"ב ועוד). נראה שהמפתח הוא בתוכחה: "מאחר שהוכיחם כל אחד ואחד בפני עצמו, חזר וקראם כולם כאחד". היכולת להוכיח ולקבל תוכחה, כ"א לחוד ואח"כ לחבור יחדיו כאשר כ"א יודע שאינו מושלם (ואינו יודע את תוכחת חברו), היא המפתח לאחדות ולקיום של עם. והעדות לכך היא קריאת שמע בכל יום (קשר זה דורש עוד בירור וליבון). ראה שמות רבה א א ומדרשים אחרים על אברהם שלא הוכיח את ישמעאל וכן יצחק את עשו. ראה גם שוב את הקשר לאחור שהמדרש מציע בין יעקב למשה. ממי "לומד" יעקב להוכיח את בניו? ממשה. ובאמת, יעקב לא היה צריך ללמוד מאף אחד. הניסיון שלו בגניבת הברכות היא המורה הטוב ביותר שהיה לו באשר לאופן בו הוא מברך \ מוכיח את בניו כולם. אמנם תוך הבדלים ברורים, והתייחסות אישית שונה ולעתים קיצונית, אבל כולם כלולים, "כולם בפנים". ובכך יש גם תוכחה עצמית לא קטנה. האמירה (של המדרש) "ישראל אבינו" - כולנו כאן ליד מיטתך - לא ייתכן שלא העלתה ליעקב את הזכרון של מי שגנב דעת אביו, התחזה לאח האחר "אנכי עשו בכורך" ומיהר לחמוק החוצה לפני שיבוא האח ההוא.

¹⁰ קריאת שמע של הבנים הועילה לעניין הרחקת הפסול במיתתו של יעקב, אבל לא לעניין גילוי הקץ. ראה בראשית רבה בפרשתנו, פרשה צח סימן ב: "שני בני אדם נגלה להם הקץ וחזר ונתכסה מהם. ואלו הם: יעקב ודניאל".

¹¹ לגבי יעקב ובניו כתוב מפורש בהמשך: "האספו ואגיידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים". אחרית הימים = קץ הימין. אבל לגבי יצחק ועשו לא ברור כל העניין ומה הסמך מהפסוק. ואולי זהו ניסיון נוסף להצדיק את מעשיו של יעקב בעניין גניבת הברכות, שכן יצחק עמד לגלות לעשו את הקץ וזה הרי לא יעלה על הדעת! ואולי גם להראות שבדיעבד יעקב לא נשכר מגניבת הברכות כי הוא לא זכה להעביר סוד זה לבניו. "ולאום מלאום יאמץ" - אבל אף לאום לא יודע את הקץ! לא אדום ולא ישראל.

¹² דייתקי - צוואה או שטר הסכם, אוני - שטר מכר. העבד הנוטה למות מנסה לגלות לבניו היכן מסתיר המלך את מסמכי השחרור שלהם. והנמשל, העבד - יעקב, מנסה לגלות לבניו את סוד שחרורם מחיי שעה של העולם הזה וכניסתם לגאולה הנצחית - חיי הנצח.

אמרו לו יודעין אנו מה בלבך ענו כולם "שמע ישראל ה' א-להינו ה' אחד" ... אמר הקב"ה: "כבוד אלהים הסתר דבר כבוד מלכים חקור דברי" (משלי כה) אין המידה הזו שלך, "הולך רכיל מגלה סוד ונאמן רוח מכסה דברי".¹³

שבת שלום, חזק חזק ונתחזק
מחלקי המים

¹³ גם לפי מדרש זה, קריאת שמע היא אולי תנאי לזכות בברכות, אבל לא לגילוי הקץ. זאת ועוד, קריאת שמע היא "במקום" גילוי הקץ והעיסוק בו! היא כיבוד המלך יום יום, פעמיים באהבה, בעוד שגילוי הקץ הוא "רכילות" ואינה "מן המידה" של בית יעקב. ומהי המידה? "זהו שישראל משכימים ומעריבים בכל יום". "היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך - כשישראל נכנסין לבתי כנסיות וקורין קריאת שמע בכיוון הדעת, בקול אחד בדעה וטעם אחד, הקב"ה אומר להם היושבת בגנים. כשאתם קורין חברים אני ופמליא שלי מקשיבים לקולך השמיעני" (שיר השירים רבה ח ב). וכבר אמר בלעם (עפ"י המדרש): "אין אומה בעולם כיוצא בהם: עומדים משנתם וחוטפים קריאת שמע וממליכים לקב"ה ומפליגים לדרך ארץ ומשא ומתן" (במדבר רבה כ כ).